

انگیزه‌سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس؛ بررسی محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا

مسلم خسروی زارگز*

سمیه بخشی**

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۷/۲۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل و بررسی وصیت‌نامه‌های شهدای خراسان جنوبی (۱۰۹ وصیت‌نامه) است. این پژوهش از نوع کاربردی بوده، در نظر دارد با استفاده از روش تحلیل محتوا انگیزه رزمندگان از رفتن به دفاع مقدس را بررسی و تحلیل کند. در این نوشتار علل و انگیزه‌های رزمندگان برای حضور در جبهه در سه بخش انگیزه‌های دینی، انقلابی و ملی به عنوان مفاهیم تحقیق تفکیک شد و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. انگیزه دینی با حدود ۶۳٫۵ درصد بیشترین دلیل حضور رزمندگان در جبهه بوده، انگیزه انقلابی با حدود ۳۳٫۵ درصد در رده دوم قرار گرفته و انگیزه‌های ملی با ۳ درصد کمترین نقش را در تشویق رزمندگان به حضور در جبهه‌های دفاع مقدس به عهده داشته‌اند. در نهایت، سه انگیزه گفته شده مورد بررسی مقایسه‌ای قرار گرفت و در اینجا هم بیشترین انگیزه‌ای که در ترغیب رزمندگان برای رفتن به میادین جنگ تحمیلی نقش داشته انگیزه دینی بوده است. با توجه به فلسفه انقلاب اسلامی و فضای ناشی از آن که بر جامعه ایران اسلامی حاکم شده است، درک این مطلب چندان دشوار به نظر نمی‌رسد. با این وجود، باید در نظر داشت که هیچ کدام از این انگیزه‌ها بدون تکرار نبوده است.

کلیدواژه‌ها: انگیزه‌سنجی، رزمندگان اسلام، وصیت‌نامه شهدا، دفاع مقدس.

مقدمه

جنگ تحمیلی که تجلی دفاع قهرمانانه مردم ایران از میهن و ارزش‌های انقلاب اسلامی بود، در تاریخ معاصر ایران تغییرات همه‌جانبه‌ای به وجود آورد و زمینه‌ساز ادبیات پایداری و دفاع مقدس شد. جوانان مؤمن و انقلابی که برای دفاع از وطن و ارزش‌های انقلاب اسلامی با شور و اشتیاق به جبهه‌های جنگ می‌شتافتند تا با استعمار و استکبار جهانی جهاد کنند و عاشقانه برای رسیدن به مقام شهادت و وصول به محبوب ازلی بر یکدیگر پیشی می‌گرفتند، پیام‌ها و دیدگاه‌های خود را درباره دین و انقلاب، رهبر و... در قالب وصیت‌نامه به مردم جامعه ابلاغ می‌کردند. آگاهی از این اندیشه‌های ناب، خواست‌ها و انتظارات معنوی، می‌تواند فرهنگ اصیل و ناب اسلامی و ارزش‌های مطلوب و پسندیده را در جامعه نشر و گسترش دهد. این وصیت‌نامه‌ها که در شرایط روحی خاص و با شور و حال عارفانه نوشته شده است و از ژرفای روح عاشق جوانانی نشأت گرفته که جذبۀ معشوق ازلی، هر لحظه آنان را به دیدار و مشاهده خویش فرا می‌خواند، دارای ویژگی‌هایی است که شایسته پژوهش و تحقیق است. این دل‌نوشته‌ها حاوی مضامین گوناگون مذهبی، اعتقادی، ملی و... است که محور آن‌ها معنویت، خدامحوری، تبعیت از قرآن و سنت و سیره معصومین (علیهم السلام) و اخلاق و رفتار اسلامی است و می‌تواند در مقوله مطالعات جنگ و دفاع مقدس به عنوان سندهای دست اول، کاربرد فراوانی داشته باشد.

نوشتار حاضر به دنبال آن است تا با تحلیل محتوای متن وصیت‌نامه ۱۰۹ شهید خراسان جنوبی در دفاع مقدس و آشنایی بیش‌تر با اندیشه‌ها و اعتقادات شهدا، به انگیزه‌های آنان در رفتن به جبهه‌های دفاع مقدس دست یابد. نویسندگان متن حاضر قصد دارند با استفاده از روش تحلیل محتوا، متن وصیت‌نامه ۱۰۹ شهید خراسان جنوبی در عرصه دفاع مقدس را مورد بررسی و تحلیل قرار دهند و با شاخص‌سازی مفاهیم کیفی وصیت‌نامه‌ها به داده‌های کمی دست یابند تا بتوانند به هدف تحقیق، یعنی پاسخگویی به سؤال و آزمون فرضیه آن دست یابند.

بیان مسئله

بدون تردید شهادت موضوع ارزشی و فرهنگی است و یافتن انگیزه‌های شهادت بدون توجه به ریشه‌های ارزشی و فرهنگی در هر جامعه امکان‌پذیر نیست. اگر یکی از انگیزه‌های شهادت را

مرگ در راه ارزش‌ها بدانیم، این ارزش‌ها را باید با مراجعه به فرهنگ و ایدئولوژی که شهدا آن را پذیرفته‌اند، به دست آورد. در تمامی ادیان الهی و مکاتب بشری مفهوم شهادت از جایگاه ارزشی برخوردار بوده، اما دین اسلام بسیار فراتر از دیگر ادیان و مکاتب بشری به این مقوله پرداخته است. آیات فراوانی از قرآن کریم به موضوع شهادت اشاره کرده‌اند که در این قسمت به برخی آن‌ها اشاره می‌شود:

«وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ»^۱. «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ»^۲. «وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا»^۳.

همچنین در احادیث و روایات متعددی به مقام والای شهادت پرداخته شده است. امام صادق (ع) به نقل از پیامبر اکرم (ص) فرمودند: با شرافت‌ترین مرگ‌ها، کشته شدن به نحو شهادت است (مجلسی، ۱۳۷۹، ج ۶۷: ۸)، امام محمد باقر (ع) فرمود: علی بن الحسین (ع) مکرر به نقل از پیامبر (ص) می‌فرمودند: هیچ قطره‌ای برای خداوند عزوجل محبوب‌تر از قطره خونی که در راه خدا ریخته شود نیست (حرعاملی، ۱۱۰۴، ج ۱۱: ۸). در جایی دیگر از امام صادق (ع) است که از پیامبر اکرم (ص) پرسیدند: چرا شهید در قبرش مورد امتحان و ابتلا قرار نمی‌گیرد؟ فرمود: شمشیر بالای سرش (هنگام شهادت) برای امتحان و ابتلای او کافی بود (متقی هندی، ۱۴۰۱، ج ۴: ۴۰۷). بنابراین، از دیدگاه متون اسلامی، پرمحتواترین عنوان در راستای تکامل انسان، موضوع «شهید» است، همچنین در بزرگ‌ترین کتاب آسمانی، شهادت به «فوز عظیم» تعبیر شده است؛ زیرا جهاد مقدس شهید، عامل بقای جوامع انسانی و تداوم ارزش‌های مقدسی است که عدالت، آزادی و... در پرتو آن‌ها رمق می‌گیرند و استمرار می‌یابند.

استاد شهید مطهری، از متفکران بزرگ اسلامی، به طور مجزا کتابی درباره شهادت به نگارش در آورده است. از نظر او، شهادت به حکم اینکه عملی کاملاً آگاهانه، اختیاری و در راه

۱- هرگز نپندارید که شهیدان در راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده به حیات (ابدی) شدند و در نزد پروردگارشان متنعّم خواهند شد (آل عمران: ۱۶۹).

۲- به کشته شدگان در راه خدا مرده نگوئید چرا که زنده‌اند، لکن شما درک نمی‌کنید (بقره: ۱۵۴).

۳- و هر کس در جهاد در راه خدا کشته و یا فاتح شد، اجر عظیمی به او عطا خواهیم کرد (نساء: ۷۴).

هدفی مقدس است، از هر گونه انگیزه خودگرایانه منزّه و مبرا است و عملی قهرمانانه، تحسین برانگیز و افتخارآمیز به شمار می‌رود. ایشان می‌گویند: اگر منطق یک مصلح دلسوخته برای اجتماع خودش را با منطق یک عارف عاشق لقای پروردگار ترکیب بکنید، از آن‌ها «منطق شهید» درمی‌آید. شهید مطهری انگیزه شهادت سالار شهیدان در حماسه کربلا را عقلانی، عرفانی و انسانی ذکر می‌کند و معتقد است انگیزه‌های شهیدان انقلاب اسلامی نیز منبث از همان ارزش‌ها و باورهای شهیدان کربلاست. وی ارزش‌ها و باورهای ذیل را موجد فرهنگ شهادت می‌داند: «برقراری ارزش‌های واقعی و متعالی مقدس؛ دلسوزی برای اصلاح جامعه؛ جذب در جامعه برای احیای آن؛ انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر؛ مبارزه در راه عدالت و آزادی؛ ذلت‌ناپذیری و مبارزه با ظلم و ظالم؛ شور عاشقانه برای پیوستن به معشوق؛ جاودانگی و تکامل در آن جهان و خودسازی، عبادت و اتصال به خدا» (مطهری، ۱۳۶۰: ۸۵).

انگیزه شهادت دفاع مقدس از نظر امام (ره) عبارت‌اند از: نثار جان و مال در راه خدا و دفاع از اسلام و ملت مسلمان؛ استمرار انقلاب اسلامی؛ پیروی از قرآن در جهت اهداف عالی الهی؛ اعتلای ارزش‌های معنوی و مبارزه با مروجین باطل؛ رفع فتنه (صحیفه نور، ج ۳: ۸۹)؛ عمل به تکلیف و رسیدن به حیات جاوید (صحیفه نور، ۱۳۷۶، ج ۳: ۸۹) و برقراری عدالت (صحیفه نور، ۱۳۷۶، ج ۱۵: ۱۶۸).

مرحوم استاد علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می‌گوید: «شهادت یکی از حقایق قرآنی است که در موارد متعدد یاد شده، دارای معانی وسیعی است. حواس عادی ما و نیروهای وجودی مان تنها صورت افعال را تحمل می‌کنند. حقوق اعمال و معانی نفسانیه، کفر و ایمان، شقاوت و سعادت، خیر و شر، حسن و قبح و آنچه از دسترس حس مخفی است و تنها با قلوب کسب می‌شود، این‌ها از دید انسان خارج است که نه بر آن احاطه [دارد] و نه از آن احصاء است برای حاضرین، چه رسد برای غائبین؛ اما شهیدان به ادراکی می‌رسند که بر این‌ها اشراف و از این‌ها مطلع و در کنارشان حضور دارند» (مردانی به نقل از طباطبایی، ۱۳۸۴، کد مطلب: ۱۳۸۵۳۴). بنابراین، در تمامی ادیان الهی و مکاتب بشری مفهوم شهادت از جایگاه ارزشی برخوردار است. اما دین اسلام بسیار فراتر از سایر ادیان و مکاتب بشری به این مقوله پرداخته و در قرآن و احادیث توجه زیادی به آن شده است.

هشت سال دفاع مقدس و شرافتمندانه ملت ایران، گنجینه‌ای ارزشمند از رشادت، اخلاص و ایثار شهیدانی است که با نثار خون پاک خود استقلال و سربلندی را برای میهن اسلامی به ارمغان آوردند و تجربه‌ای گران‌بها برای نسل حاضر و نسل‌های آینده به یادگار گذاشتند. یکی از میراث‌های گران‌بهای دفاع مقدس و شهدای آن وصیت‌نامه‌هایی است که می‌تواند در حوزه‌های گوناگون مطالعات جنگ کاربرد داشته باشد؛ با استفاده از این اسناد می‌توان به تحقیق در زمینه‌های مختلف تاریخی، سیاسی، جامعه‌شناسی و... در این حوزه پرداخت. پژوهش حاضر در نظر دارد با استفاده از روش تحلیل محتوا به تحلیل و بررسی وصیت‌نامه‌های شهدای خراسان جنوبی (۱۰۹ وصیت‌نامه) پردازد و در خلال آن، انگیزه‌های شهدا از رفتن به دفاع مقدس را کشف و تحلیل کند.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

انگیزه رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس چه بوده است؟

سؤالات فرعی

- انگیزه دینی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه، چه میزان تأثیر داشته است؟
- انگیزه انقلابی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه، چه میزان تأثیر داشته است؟
- انگیزه ملی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه، چه میزان تأثیر داشته است؟

اهداف تحقیق

هدف اصلی

هدف اصلی تحقیق حاضر، شناسایی انگیزه‌های رزمندگان برای حضور در دفاع مقدس

است.

اهداف فرعی

- شناسایی نوع و میزان انگیزه‌های دینی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه؛
- شناسایی نوع و میزان انگیزه‌های انقلابی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه؛
- شناسایی نوع و میزان انگیزه‌های ملی رزمندگان اسلام برای حضور در جبهه.

روش تحقیق

نوع پژوهش حاضر کاربردی بوده که با استفاده از روش تحلیل محتوا بررسی شده است. جامعه آماری این پژوهش شهدای استان خراسان جنوبی بوده که حجم نمونه آماری ۱۰۹ وصیت‌نامه شهید است. ابزار گردآوری داده‌ها اسناد دفاع مقدس (وصیت‌نامه‌های شهدا) بوده که با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل شده است.

ادبیات نظری تحقیق

الف) پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی وصیت‌نامه‌های شهدا و به‌ویژه انگیزه‌های ایشان از رفتن به جبهه‌های دفاع مقدس مطالعات اندکی صورت گرفته که در زیر به موارد شاخص پرداخته شده و تازگی پژوهش حاضر در مقایسه با آنها نشان داده شده است:

فریبا احمدی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی علل و انگیزه‌های شهدا از جهاد و شهادت‌طلبی و حضور در جبهه‌های هشت سال دفاع مقدس؛ به استناد وصایای شهدای استان اردبیل»، به تحلیل ۷۴۴ وصیت‌نامه شهدای این استان پرداخته و در تحلیل و بررسی این وصیت‌نامه‌ها به این نتایج دست یافت که مهم‌ترین پیام شهیدان «پیروی و پشتیبانی از ولایت فقیه و روحانیت، دفاع از اسلام، انقلاب و دستاوردهای آن، عمل به قرآن، تلاش برای تحقق اهداف مقدس نظام اسلامی، وحدت و انسجام و مراقبت از نفس» می‌باشد. پژوهش مذکور در مقایسه با پژوهش حاضر، فاقد شاخص‌بندی و ارائه تحلیل‌های دقیق آماری است.

حسین آقایی (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل ساختاری و محتوایی وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس» به تحلیل موضوعی وصیت‌نامه‌های شهدا پرداخته است و در فصل سوم این

پژوهش که تحلیل ساختاری و محتوایی وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس است، وصایای شهدا در بیست عنوان کلی موضوع‌بندی و تحلیل شده‌اند که عبارت‌اند از: مناجات؛ رزمندگان و شهدا؛ دشمن ستیزی؛ مواظبت و نصایح شهدا؛ طلب حلالیت؛ ولایت فقیه، عشق به شهادت؛ توجه به مرگ و جهان آخرت؛ جایگاه پدر و مادر؛ آینده‌نگری؛ ترغیب به دفاع و جنگ؛ حجاب؛ توصیه به هم‌زمان؛ نقش امام(ره) در پیوستگی صفوف جبهه؛ استقامت؛ اعتراف به گناهان؛ اقتدا به امام حسین(ع) و نهضت عاشورا؛ آرزوی شهدا و فلسفه شهادت و حضور در جبهه‌ها. این پژوهش بیشتر به ابعاد ادبی وصیت‌نامه‌ها پرداخته و کمتر مباحث آماری ارائه داده است.

صدیق اورعی (۱۳۸۵) در قالب پژوهشی اقدام به «تحلیل محتوای وصایا و آثار فرهنگی شهدا» کرد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تصویر جبهه و جنگ در وصایای شهدا، تصویری دفاعی، مدافعانه و حق‌طلبانه بوده است. پژوهش مذکور به صورت کلی به تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدا پرداخته است.

مصطفی‌علیزاده گل‌سفیدی و سیدعلی موسوی رکعتی نیز در پژوهشی با نام «وصایای شهدای دفاع مقدس درباره امام زمان (عج)» با رویکردی علمی، وصیت‌نامه شهدا را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دادند تا نوع پیام و دلواپسی مخاطبان پیام مشخص و معلوم شود. این پژوهش در مقایسه با تحقیق حاضر، صرفاً به شاخص امام زمان(عج) توجه کرده است.

تعریف مفاهیم

انگیزه: در لغت به معنای سبب، دلیل و چیزی است که کسی را به کاری وادار می‌کند. در اصطلاح نیز مفهومی است که دو جنبه در آن لحاظ شده است: از یک‌سو، محرک رفتار است که همان عامل و نیروی درونی است و رفتار فرد را موجب می‌شود و از سوی دیگر، دارای نتیجه و هدف است که همیشه از جنبه تأثیر در رفتار به هدفی توجه دارد؛ زیرا هیچ رفتاری بدون انگیزه انجام نمی‌شود. در نتیجه می‌توان انگیزه را عاملی درونی که موجب رفتار فرد می‌شود، تعریف کرد (شجاعی، ۱۳۸۵: ۶۰).

انگیزه دینی: منظور از انگیزه دینی، باورها و اعتقادات اسلامی است که ملت مسلمان ایران به طور عام و رزمندگان اسلام به طور خاص، آن‌ها را از عمق جان داشتند و از آن منظر به دفاع

مقدس می‌نگریستند. این باورها شامل: ایمان به خدا، ولایت اهل بیت (ع) را پذیرفتن، یاری اسلام، باور به نصرت و امدادهای الهی، اعتقاد به احدی الحسینین و... می‌باشد. ایمان مذهبی در واقع، عاملی قدرتمند در ایجاد و حفظ روحیه بالا و پیروزی در نبرد است. برای یک مسلمان معتقد انجام تکالیفی که خداوند بر دوش او گذاشته است، از جمله جهاد فی سبیل الله یک وظیفه الهی به شمار می‌آید، لذا به راه خود اطمینان خواهد داشت و در این راه، حاضر به گذشت و ایثار خواهد بود. این حقیقت در دفاع مقدس در روحیه رزمندگان به صورت شکفت‌انگیزی آشکار شد؛ به طوری که هیچ جنگ‌افزار مخرب و ویرانگری نمی‌توانست ایمان مستحکم مردم و رزمندگان را متزلزل سازد (تقی‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۰۶).

انگیزه انقلابی: توجه به خط‌مشی صاحبان انقلاب، شعارهای نهضت، گستردگی و فراگیر بودن انقلاب و اینکه انقلاب به طبقه و قشر خاصی تعلق نداشت، از جمله مهم‌ترین انگیزه‌های انقلابی شهدای دفاع مقدس به شمار می‌رود. از دیگر سو، با توجه به اینکه انقلاب اسلامی علاوه بر دارا بودن بالاترین ارزش‌های والای انسانی و معنوی، اهداف و مقاصد سیاسی، اقتصادی، استقلال، آزادی، عدالت، رفع تبعیض و حذف فاصله طبقاتی را به ارمغان می‌آورد، از مهم‌ترین انگیزه‌های رزمندگان برای حضور در دفاع مقدس می‌باشد (مطهری، ۱۳۷۸).

انگیزه ملی: انگیزه ملی عبارت است از: آمادگی داوطلبانه و فعالانه مردم ایران و رزمندگان اسلام برای دفاع از کشور و مرزهای نظام جمهوری اسلامی که با گویه‌هایی نظیر: شجاعت، ایثار و فداکاری، نفرت از دشمن، مقاومت و پایداری قابل‌ارزیابی است. روحیه حماسی ملت ایران و روحیه رزمی رزمندگان در میدان‌های نبرد با دشمن یعنی، یکی از عوامل سرنوشت‌ساز در دفاع مقدس و دستاوردهای آن بود و آثار و پیامدهای گسترده‌ای در پشتیبانی از جنگ و پیروزی در میدان نبرد داشت (افشاری، ۱۳۹۲: ۳-۲).

دفاع مقدس: دفاع در قانون طبیعت یکی از اصول استوار بقا و حفظ شرافت انسان‌هاست. در میان تمام دفاعیاتی که توسط انسان در برابر هجمه‌های گوناگون صورت می‌گیرد، مقدس‌ترین و باارزش‌ترین آن‌ها دفاع از عقیده است و بدون شک دوران هشت ساله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران از افتخارات بزرگ و بی‌نظیر ایران اسلامی است. دفاع مقدس عامل بقای جوامع انسانی و تداوم ارزش‌های مقدسی است که انسانیت، شرف، عدالت و آزادی در پرتو آن‌ها جان می‌گیرند و

استمرار می‌یابد. دفاع مقدس، دفاعی که در برابر متجاوزان، کفار و ظالمان صورت بگیرد، دفاعی است مشروع و منطقی که در تمام مکاتب الهی و مادی از جایگاهی ویژه برخوردار است. در اینجا منظور از دفاع مقدس، دفاع هشت ساله مردم مظلوم ایران در مقابل متجاوزان بعثی عراق است که با حمایت نظام استکباری شرق و غرب صورت گرفت و صدها هزار شهید و جانباز به عنوان سرمایه‌های معنوی برای جامعه ایران انقلابی برجای گذاشته است.

- **وصیت‌نامه شهدا:** دست‌نوشته‌هایی که در قالب سفارشات شهدا برای بازماندگان، اقوام و ملت ایران است که به طور معمول قبل از انجام عملیات‌های رزمی در دوران دفاع مقدس نگاشته می‌شد و به عنوان یک سند معنوی از آن‌ها یاد می‌شود.

ج) چارچوب نظری

- **جنگ و دفاع مقدس از دیدگاه اسلام، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری**

جنگ و دفاع یکی از ارکان مکتب اسلام به شمار می‌رود و جهاد جزو فروع دین است. در قرآن کریم واژه «قتال» با مشتقاتش ۱۷۰ مرتبه، «جهاد» با مشتقاتش ۴۱ مورد و «دفاع» با مشتقاتش ۱۰ بار تکرار شده است؛ به طوری که خداوند متعال خود را مدافع مؤمنان معرفی می‌کند و می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ»^۱. اسلام به خاطر آزادی عقیده پیروانش و برقراری امنیت اعتقادی و جانی آنان در مقابل فتنه و آزار دشمنان، جهاد را بر پیروانش واجب کرده، زیرا اسلام فتنه را که عبارت از فشار و تضعیف روحیه مسلمانان می‌باشد، بالاتر از قتل محسوب کرده است. در حالی که مسلمان برای حفظ مال، جان و ناموس خود مجاز و موظف به دفاع است، به طریق اولی مصمم به دفاع از عقیده و دینش خواهد بود؛ زیرا عقیده و دین با اصل حیات و کل هستی او پیوند دارد. علاوه بر این، در جنگ و قتال انسان یک حیات و زندگی را از دست می‌دهد و حیات برتر و توأم با سعادت جاودانه را کسب می‌کند، ولی در فتنه که با تعدیب و انواع شکنجه‌ها آمیخته است، وقتی عقیده را از دست داد، هر دو حیات یعنی حیات دنیا و آخرت را با هم از دست خواهد داد. این نکته نیز روشن است که مسلمانان از آغاز دعوت

۱- به درستی که خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند، دفاع می‌کند؛ همانا خدا خیانتگران ناسپاس را دوست ندارد (حج: ۳۸).

اسلام با انواع فتنه‌ها، اذیت‌ها و قتل‌های فجیع از سوی دشمنان مواجه شده‌اند که تا امروز ادامه دارد؛ به طوری که هم‌اکنون در تمام نقاط زمین، مسلمانان مورد تهاجم دشمنان قرار گرفته‌اند و انواع فتنه‌ها در جدا کردن آن‌ها از اسلام به کار می‌رود. در چنین مواردی است که اسلام، جهاد و جنگ تدافعی را الزامی دانسته تا محیط پیروان خود را از فتنه و سلطه دشمنان آزاد سازد و امنیت و آزادی به معنی واقعی برقرار شود. فیرحی می‌نویسد: «جنگ که در ادبیات فقه اسلامی با عنوان «جهاد» شناخته می‌شود، یکی از فروع ده‌گانه دیانت اسلام است و بنابراین، یکی از ابواب اصلی فقه اسلامی می‌باشد» (فیرحی، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

از دیدگاه امام خمینی (ره)، جنگ تحمیلی و دفاع هشت ساله ملت ایران نمایشی از اقتدار و ذلت سلطه‌گران و ابرقدرت‌ها را به جهانیان ارائه داد و پس از قرن‌ها که با ضعف و زوال ملت‌های مسلمان، چهره‌ای نحیف و زیون از جامعه مسلمین به جهان ارائه شده بود، توانست با توسل به اسلام ناب به مقابله با ابرقدرت‌ها و پیروزی بر آن‌ها دست یابد. شاید بتوان مهم‌ترین بعد در بررسی آرا و اندیشه‌های حضرت امام (ره) درباره جنگ تحمیلی را نوع نگاه خاص ایشان به امر جنگ و دفاع مقدس دانست و اینکه اصولاً وی به پشتوانه مبانی فقهی و اسلامی‌شان امر دفاع مقدس را به موازات ادای تکلیف نوعی عبادت و حضور در میدان جنگ را وظیفه هر آزاده می‌دانستند. حضرت امام (ره) با شروع جنگ تحمیلی با تحلیلی از ماهیت جنگ، آن را قیام کفر علیه اسلام نامیدند و فرمودند: «جنگ ما جنگی است بین اسلام و کفر، نه جنگی است مابین یک کشور با یک کشور دیگر. امروز اگر ما عقب‌نشینی کنیم، اسلام در مقابل تمامی کفر است و با کوچک‌ترین درنگ در این امر حیاتی، چنان ضربه‌ای خواهیم خورد که جبرانش به این زودی‌ها میسر نمی‌شود. این جنگ، جنگ اعتقاد است، جنگ ما جنگ قداست، عزت، شرف و استقامت علیه نامردمی‌هاست، جنگ بین استکبار و اسلام است. جنگ ما جنگ عقیده است و جغرافیا و مرز نمی‌شناسد. جنگ ما جنگ حق و باطل بود و تمام شدنی نیست... این جنگ از آدم تا ختم زندگی وجود دارد...» (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۳: ۲۸۳-۲۸۲). حضرت امام (ره) براساس مبانی فقهی و اعتقادی خویش که مبتنی بر اصول و آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی بود، فرمان مقاومت و دفاع صادر کردند و به صراحت فرمودند: «اگر برای خدا به دفع تجاوز دشمن به عنوان یک تکلیف شرعی به پا خیزید شکست دشمن قطعی است، هر چند که همه عوامل ظاهری خلاف آن

را ثابت کنند» (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۶: ۴۷۰). اصلی‌ترین و مهم‌ترین هدف راهبردی امام (ره) در طول هشت سال دفاع مقدس، حفظ اسلام بود. ایشان دفاع از کیان اسلام و کشور را یک امر عقلایی نیز می‌دانستند و در این خصوص می‌فرمودند: «دفاع یک امر عقلی است، یک امر عقلایی است، دفاع یک امری است که هم شرعاً واجب است و هم عقلاً... ما برای ادای یک وظیفه اسلامی، وجدانی و ملی در این میدان وارد شده‌ایم» (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۶: ۳۹۰ و ۴۰۵).

مقام معظم رهبری نیز جنگ هشت ساله و دفاع مقدس را مسئله‌ای استثنایی می‌داند که نباید آن را جزو روال عادی زندگی خود به حساب آورد: «به نظر من، مسئله دفاع مقدس و آنچه در این دوران بروز کرد، یک مسئله عادی نیست؛ برای همه ملت‌ها این‌طور است؛ در مورد ملت ما به دلایل گوناگون بیش‌تر از دیگران است. لذا این را نمی‌شود جزو روال عادی زندگی ملت‌ها به حساب آورد. دوران دفاع مقدس برای ملت ما ظرفیت و موقعیتی بود که این ملت بتواند اعماق جوهره خودش را در ابعاد مختلف نشان دهد و نشان داد. عرض کردم، همه ملت‌ها همین‌طورند؛ با اختلافاتی که در کیفیت کار، اهداف، جهت‌گیری‌ها و نیت‌ها وجود دارد» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از پیشکسوتان جهاد و شهادت و خاطره‌گویان دفتر ادبیات و هنر مقاومت، ۱۳۸۴/۶/۳۱). ایشان دفاع مقدس را صرفاً مقابله با رژیم سیاسی صدام نمی‌دانند، بلکه مقابله با تمام استکبار جهانی می‌دانند: «دفاع مقدس ما، دوران جنگ هشت‌ساله پر ماجرای این کشور، داستان ایستادگی ملت ایران و ایستادگی جوانان ما در مقابل خباثت‌ها و دشمنی‌های کفر و استکبار جهانی است. درست است، در مقابل ما به‌ظاهر یک رژیم بعثی بود - صدام بود - و او هم عنصری بود به‌قدر کافی خبیث، به‌قدر کافی ضد بشریت و ضد انسانیت، اما فقط او نبود؛ آن چیزی که موجب شد این جنگ، هشت سال ادامه پیدا کند، عوامل پشت پرده استکبار جهانی بودند که او را تشویق می‌کردند، به او وعده می‌دادند، امکانات می‌دادند (بیانات مقام معظم رهبری در یادمان شهدای شرق کارون، ۱۳۹۳/۱/۶).

تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدا

امروز شناخت افکار و اندیشه‌های والای شهیدان نیاز جدی مسلمانان است؛ زیرا در برابر زورمندان و سلطه‌طلبان عالم جز با فداکاری و ایثار شجاعانه، با منطق دیگری نمی‌توان سخن

گفت. با گذشت چند دهه از آن دوران رشادت و شهادت، بسیار ضروری است که اهداف و آرمان‌های والای شهیدان را با صحت کامل به نسل‌های آینده منتقل کنیم تا آیندگان در مقابل عظمت آنان سر تعظیم فرود آورند و در برهه‌های لازم به وظیفه دینی و ملی خود جامه عمل بپوشانند. از میان انواع نوشته‌ها، وصیت‌نامه شهدا اهمیت ویژه‌ای دارند، زیرا شهدا انسان‌های وارسته‌ای بوده‌اند که به خاطر خدا و ادای تکلیف، به جهاد در راه خدا پرداختند و وصایای آن‌ها به دلیل آمیختگی با اخلاص و دوری از شائبه‌های مادی و دنیوی، برای همه انسان‌ها ارزشمند و الهام‌بخش است. مضامین وصیت‌نامه شهدای دفاع مقدس که سند افتخار و فرهنگ‌نامه عشق، ایثار و حماسه‌های ماندگار ماست، یکی از اسناد مکتوب و باارزشی است که شاید بدون اغراق بتوان گفت بخش اعظمی از فرهنگ اعتقادی و مذهبی این مرز و بوم را در هر برهه‌ای از زمان به تصویر کشیده است که باید آن را شناخت و به جامعه امروز رساند. وصیت‌نامه شهدا آثاری ارزشمند است که از شهیدان دوران دفاع مقدس به یادگار مانده است. خواندن و فهم و درک نوشته‌های شهدا بسیاری از مسائل پیچیده زندگی مادی را برای انسان امروزی که خود را درگیر دنیای کنونی و پیشرفت‌های موجود در آن کرده است، حل می‌کند. در واقع، اهمیت وصیت شهدا در بیان اهداف، آرمان‌ها و پیام آنان به نسل‌های پس از خود است. امام خمینی (ره) درباره اهمیت وصایای شهدا می‌فرماید: «هر وقت وصیت‌نامه انسان‌ساز شهیدی را می‌بینم، احساس حقارت و زبونی می‌کنم. اینان سند ایمان و تعهدشان را به اسلام در دست دارند و قبور شهدا و اجساد و ابدان معلولان، زبان گویایی است که به عظمت روح جاوید آنان شهادت می‌دهد» (سلیمان دخت ممقانی، ۱۳۸۸: ۶-۳). وصیت‌نامه شهدا دارای ابعاد مختلف و حاوی مسائل گوناگون عقیدتی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است که نشان‌دهنده بی‌همتایی شهدا در تاریخ معاصر و نسل آینده است (شفیعی مازندرانی، ۱۳۸۶: ۱۴).

از آنجا که وصایای شهدا در قالب توصیه سیاسی - اجتماعی و گاه مناجات با خدای خویش است، مورد توجه مخاطب قرار می‌گیرد. بنابراین، وصایای شهدا از جمله مکاتباتی هستند که می‌توان آن‌ها را از چشم‌اندازهای گوناگونی نگریست و بسته به نوع نظرگاه انتخابی به تحلیل آن‌ها پرداخت؛ زیرا آنچه به نام وصایای شهدا شناخته می‌شود، غالباً بیش از آن چیزی است که در شرع و فقه اسلامی بر آن تأکید می‌شود (بی‌نا، ۱۳۸۸: ۲۱-۱۹).

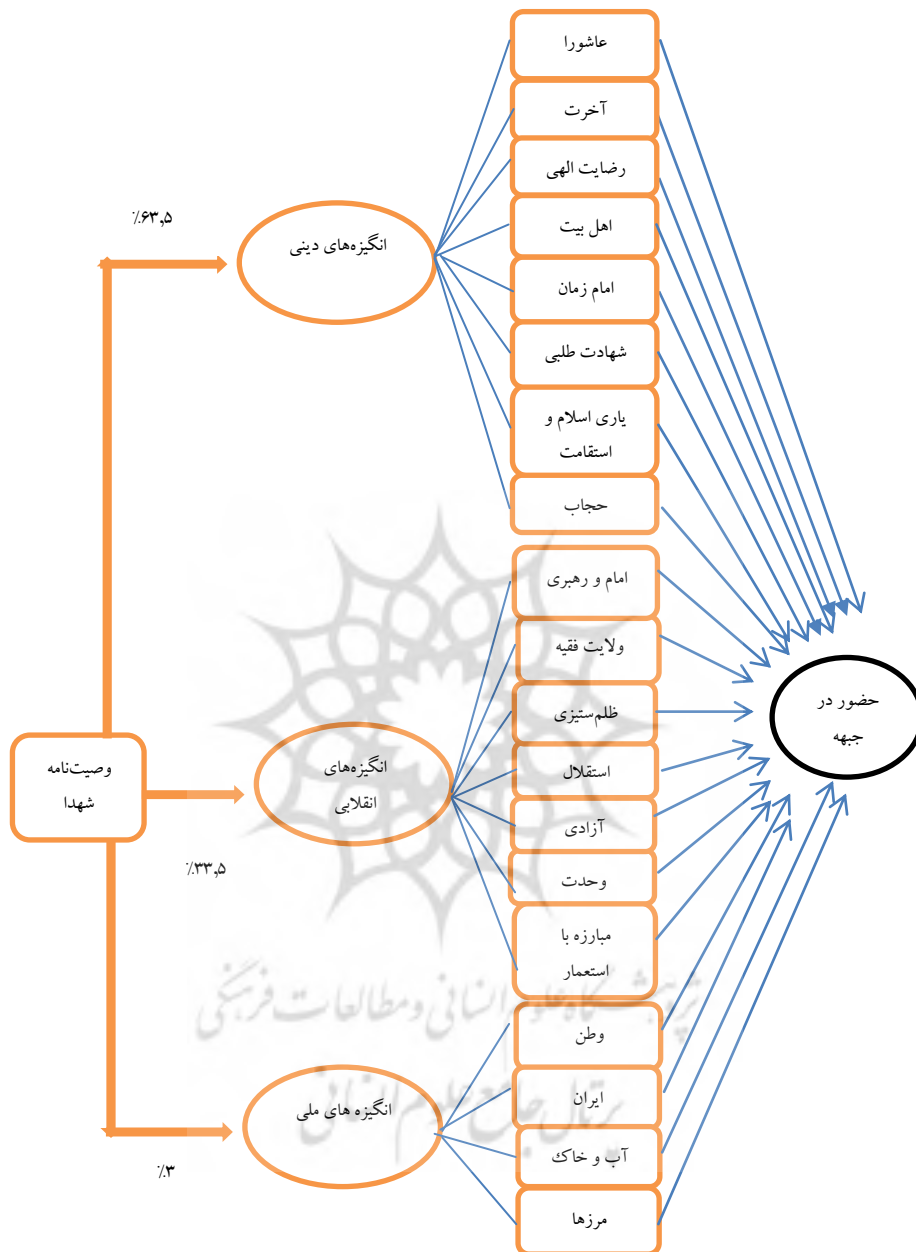
مهم‌ترین کاربرد وصایای شهدا در مراکز علمی را می‌توان در عنوان «پرورش نسل مورد نظر اسلام» سراغ گرفت. شهدا دارای ویژگی‌ها و کمالات متعالی، علم و ایمان و صاحب تعهد و تخصص هستند. در نتیجه، وصیت‌نامه شهدا دارای ابعاد مختلف و جامعیت ویژه‌ای است که تعمق، دقت و توجه به پیام‌های نورانی آن‌ها در تربیت نسل مورد نظر اسلام تأثیر شگرفی دارد و خواندن آن‌ها باعث تقویت نسل ما می‌شود (شفیعی مازندرانی، ۱۳۸۶: ۱۹-۱۷).

وصایای شهدا از جمله اسناد جنگ تحمیلی محسوب می‌شود که با مذاقه کافی در آن می‌توان به حقایق تازه و کمتر شناخته شده در باب رزمندگان - که اصلی‌ترین آفرینندگان این جنگ بوده‌اند - دست یافت. در خلال این وصایا می‌توان آرا، عقاید، آرمان‌ها و انگیزه‌های رزمندگان شهید را دریافت و نیز به طبقات اجتماعی آن‌ها، میزان تحصیلات، شرایط روحی و روانی آن‌ها در جبهه‌ها، توصیه‌ها و دغدغه‌هایشان در باب مسائل سیاسی و اجتماعی و مسائل دیگر پی‌برد. وصایای شهدا در حقیقت، آینه‌ای از آرمان‌ها و عقاید رزمندگانی است که می‌کوشند در سطور وصایای خود برای مخاطبان تبیین کنند که چرا و با چه نیرویی در جبهه‌ها حضور یافته‌اند و توقع آن‌ها از بازماندگان و نسل آینده چیست (بی‌نا، ۱۳۸۸: ۲۱). وصایای شهدا علاوه بر اینکه از جاهت شرعی و آرمانی در کشور برخوردارند، از منظر مستندنگاری جزو اسناد مکتوب جنگ ایران و عراق محسوب می‌شوند. همچنین می‌توان این وصایا را جزو متون ادبی و از نوع ادبیات تعلیمی در نظر گرفت (میرکاظمی، ۱۳۹۰: ۱۳).

نوشتار حاضر قصد دارد ابتدا مدل مفهومی تحقیق براساس چارچوب نظری را مشخص کند، سپس با استفاده از این روش به کمی‌سازی و شاخص‌سازی اسناد تحقیق، یعنی وصیت‌نامه‌ها اهتمام ورزد و در نهایت، با بررسی تکرارپذیری شاخص‌ها به سؤال و فرضیه تحقیق پردازد.

الف) مدل مفهومی تحقیق

براساس آنچه در چارچوب نظری گفته شد و اهداف تحقیق نیز آن را مشخص کرد، مدل مفهومی تحقیق به شکل نمودار (۱) ترسیم می‌شود.

نمودار ۱. مدل مفهومی تحقیق

ب) مفهوم و مقوله‌بندی وصیت‌نامه‌ها از نظر انگیزه

این تحقیق براساس روش تحلیل محتوا با استفاده مستقیم از وصیت‌نامه شهدا صورت گرفته است. جمعیت مورد مطالعه (حجم نمونه) وصیت‌نامه ۱۰۹ شهید خراسان جنوبی است که با مراجعه به منابع مستند (وصیت‌نامه شهدا) مشاهده و جهت واکاوی و تحلیل انگیزه رزمندگان برای حضور در دفاع مقدس صورت گرفته است. روش گردآوری اطلاعات، استفاده از نرم‌افزار SPSS از روش‌های آماری توصیفی نظیر طبقه‌بندی، رسم جداول، نمودار و تهیه درصد‌های فراوانی است. بنابراین، براساس فرایند تحلیل محتوا (کمیت‌سازی مفاهیم کیفی) نیاز به مفهوم‌بندی (متغیرسازی)، مقوله‌بندی و واحد دارد. تحقیق حاضر انگیزه‌های شهدای دفاع مقدس را در سه مفهوم (متغیر) انگیزه دینی، انقلابی و ملی گنجانده و سپس مقوله هر کدام از مفاهیم را مشخص کرده است. جدول (۱) مقوله‌های هر کدام از انگیزه‌ها و تعریف آنها را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مقوله‌ها و تعریف آنها

انگیزه	مقوله	تعریف
دینی	عاشورا	عاشورا یک نماد سیاسی در اندیشه شیعی است.
	امام زمان (عج)	منظور حضرت مهدی (عج)، دوازدهمین امام شیعیان می‌باشد.
	آخرت	جهانی است که در آن همه انسان‌ها پاداش و کیفر کارهای خود را دریافت خواهند کرد.
	رضایت الهی	احساس خوشبختی‌ای است که خداوند برای بنده خود به وجود می‌آورد.
	اهل بیت	از نظر مسلمانان شیعه اهل بیت (ع)، شامل پیامبر (ص) و خاندان ایشان می‌باشند.
	شهادت‌طلبی	شهادت وسیله‌ای برای رسیدن به لقاء الله است.
	یاری اسلام و استقامت	به معنای جهاد در راه خدا می‌باشد.
	حجاب	به معنای پوشش اسلامی است.
انقلابی	امام و رهبری	کسی که پیشتاز و پیشگام جامعه باشد به‌ویژه در بعد معنوی و مکتبی.
	ولایت فقیه	تحقق بخشیدن به قانون حاکمیت الهی در زمان غیبت امام قائم (عج).
	ظلم‌ستیزی	عدم همراهی ظلم.

جدول ۱. مقوله‌ها و تعریف آنها (۱۵امه)

انگیزه	مقوله	تعریف
انقلابی	مبارزه با استعمار	تلاش برای بیداری و رشد سیاسی ملل مظلوم جهان
	استقلال	جدا بودن حاکمیت یک کشور از هر نوع سلطه و اقتدار خارجی
	آزادی	داشتن حق انجام هر عملی تا حدی که حق دیگران مورد تجاوز قرار نگیرد.
	وحدت	هماهنگی و مبارزه مشترک نیروهای گوناگون برای نیل به هدف مشترک
ملی	وطن	محیطی که انسان در آن متولد شده و رشد و نمو پیدا کرده است.
	ایران	ایران در لغت به معنی سرزمین آریاییان است.
	آب و خاک	منظور همان وطن و... است.
	مرزها	نقطه‌ای که صلاحیت سرزمینی بر روی آن پایان می‌یابد.

هر کدام از مقوله‌ها برای ارزیابی کمی نیاز به واحدهایی برای شمارش دارد؛ واحدهای هر کدام از این مقوله‌ها نیز در جدول (۲) نشان داده شده است.

جدول ۲. واحدهای مقوله‌های پژوهش مربوط به انگیزه‌ها

انگیزه	مقوله	واحد سنجش
دینی	عاشورا	راه بر حق حسین (ع)؛ لیبیک به ندای کمک‌طلبی فرزند راستین علی (ع)
	امام زمان (عج)	پیوند انقلاب اسلامی به انقلاب موعود؛ ادامه قیام تا زمان ظهور مولایمان حضرت مهدی (عج)
	آخرت	چه زیباست لحظه مرگ سرخ عابد در راه معبود؛ دل‌کنند از دنیای پوچ و بی‌وفا؛ به امید پیروزی در جهاد اکبر
	رضایت الهی	تسلیم فرامین الهی؛ مشخص شدن هدف فقط برای رضای خدا
	اهل بیت	رهنمون شدن به صراط مستقیم اهل بیت؛ سعادت‌مندی در گرو طی کردن راه اولیای خدا
	شهادت‌طلبی	فیض شهادت؛ ادای دین به اسلام با نثار خون ناقابل؛ لیاقت شهادت
	یاری اسلام و استقامت	یاری اسلام و دین محمد (ص)؛ شناساندن چهره حقیقی اسلام؛ یاری اسلام و مسلمین؛ دفاع از اسلام و قرآن
	حجاب	وفاداری به اسلام با حفظ حجاب؛ پرهیز از بی‌عفتی و بی‌حجابی

(ادامه) جدول ۲. واحدهای مقوله‌های پژوهش مربوط به انگیزه‌ها

انگیزه	مقوله	واحد سنجش
انقلابی	امام و رهبری	مالامال از عشق به رهبر؛ اطاعت از امام؛ گوش به فرمان امام؛ یار واقعی امام
	ولایت فقیه	ولایت فقیه و رهبری؛ پیروی از ولایت فقیه؛ حمایت از اسلام در راستای پیروی از ولایت فقیه
	ظلم‌ستیزی	محو طاغوتیان زمان از صحنه روزگار؛ شناسایی منافقان و ضد انقلاب
	مبارزه با استعمار	صحنه جهاد علیه کفر؛ مبارزه با دشمنان انقلاب اسلامی؛ مبارزه با منافقین و دشمنان
	استقلال	نجات کشور از وابستگی با تولید فرآورده‌های کشاورزی در پشت جبهه؛ بی‌نیازی مملکت
	آزادی	جنگیدن برای حفظ استقلال و آزادی؛ طی کردن مسیر سرور آزادگان حسین‌بن‌علی (ع)
	وحدت	حفظ وحدت؛ وحدت رمز پیروزی اسلام؛ «واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا»
ملی	وطن	دفاع از میهن اسلامی؛ آمادگی مقابله با تجاوز خارجی
	ایران	حضور در جبهه تا پیروزی؛ سرزمین مقدس
	آب و خاک	دفاع از آب و خاک؛ ایثار در راه دفاع از آب و خاک
	مرزها	دفاع از مرزهای میهن؛ مرزهای سیاسی اسلام

ج) شناسایی یافته‌های تحقیق در وصیت‌نامه شهدا

فراوانی واحدها در وصیت‌نامه شهدا: پس از مقوله‌بندی و تعریف آن در واحدها، فراوانی هر کدام از واحدها به دست آمد که این امر مطالعه و تحلیل پژوهش را تسهیل کرد، جدول (۳) فراوانی واحدها را نشان می‌دهد.

جدول ۳. فراوانی واحدهای مقوله‌های پژوهش مربوط به انگیزه‌ها

فراوانی	واحد سنجش	مقوله	انگیزه
۴۳	کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا؛ شاگرد مکتب کربلا؛ راه بر حق حسین (ع)؛ لیبک به ندای کمک طلبی فرزند راستین علی (ع)؛ ابراهیم‌وار؛ حبیب بن مظاهر مانند؛ گام برداشتن در طریق حسین (ع)؛ تربت کربلا	عاشورا	دینی
۱۵	مهدوی گرای، زمینه ظهور؛ پیوند به انقلاب موعود؛ ادامه قیام تا زمان ظهور؛ ذخیره لشکر امام زمان (عج)؛ خشنودی قلب امام زمان (عج)؛ پیوستن به قافله مهدی (عج)	امام زمان (عج)	
۳۶	انالله وانا الیه راجعون؛ لقاء الله؛ عشق به وصال الهی؛ تقرب الهی؛ وصال معشوق؛ دل کندن از دنیای پوچ و بی وفا؛ جدا شدن از رختخواب ذلت و غفلت؛ مرگ برای او؛ خارج شدن از زندگی پست دنیا؛ تولدی دیگر؛ سفر بر روی بال ملائک آسمانی	آخرت	
۸۲	تسلیم حق؛ مشخص شدن هدف؛ سعادت عظیم؛ جنگیدن به خاطر احیای دین؛ قرار گرفتن در صف عاشقان الله	رضایت الهی	
۹	پیمودن راه اهل بیت؛ اقتدا به امام حسین (ع)؛ صراط مستقیم؛ شیعه علی (ع)؛ اعمال حسین گونه	اهل بیت	
۱۰۹	فیض شهادت؛ ادای دین؛ لیاقت شهادت؛ معاوضه جسم خاکی؛ اوج مسئولیت پذیری؛ زیباترین مرگ‌ها؛ تجارت پرفایده؛ مرگ شرافتمندانه؛ مرگ سرخ عابد در راه معبود	شهادت طلبی	
۸۹	شناساندن چهره حقیقی اسلام؛ دفاع از اسلام و قرآن؛ اهتزاز پرچم لاله‌الله؛ ادای دین به اسلام؛ پیروزی حق بر باطل	یاری اسلام و استقامت	
۲	صیانت از ارزش‌ها؛ سیاهی چادر	حجاب	
۹۱	مالامال از عشق به رهبر؛ اطاعت از امام؛ گوش به فرمان امام؛ یار واقعی امام؛ جامه عمل پوشاندن به رهنمودهای پیامبرگونه‌اش	امام و رهبری	
۱۸	تولی؛ ولایت پذیری؛ حمایت از اسلام؛ شکرگزاری از نعمت ولایت، خمینی بت شکن؛ نعمت گران‌مایه	ولایت فقیه	

(ادامه) جدول ۳. واحدهای مقوله‌های پژوهش مربوط به انگیزه‌ها

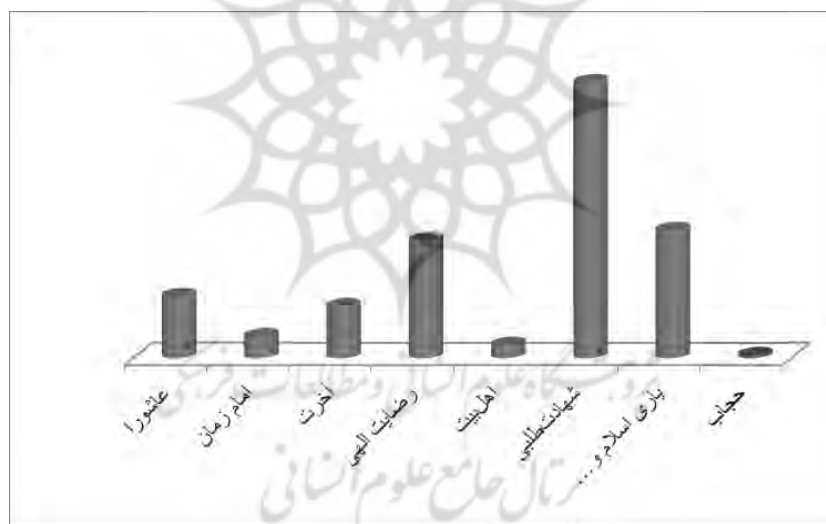
انگیزه	مقوله	واحد سنجش	فراوانی
انقلابی	ظلم‌ستیزی	تبری؛ محو طاغوتیان؛ شناسایی منافقان و ضد انقلاب؛ تبری جستن از ضد انقلاب؛ مبارزه با حامیان دروغین خلق	۱۴
	مبارزه با استعمار	جهاد علیه کفر؛ مبارزه با سازشکاران ملی؛ نبرد با مزدوران شرق و غرب	۵۱
	استقلال	خودتکاپی؛ بی‌نیازی مملکت اسلامی؛ عدم وابستگی؛ تزکیه نفس خویش	۷
	آزادی	جنگیدن برای حفظ استقلال و آزادی؛ طی کردن مسیر سرور آزادگان (حسین بن علی (ع))	۵
	وحدت	رمز پیروزی اسلام؛ «واعتصموا بحبل الله جمیعاً و لاتفرقوا»	۱۸
ملی	وطن	میهن اسلامی؛ مرز و بوم؛ آب و خاک	۴
	ایران	ملت شهیدپرور؛ مهد دلبران؛ بیشه شیران	۱۰
	آب و خاک	سرزمین مقدس؛ کربلای ایران	۵
	مرزها	دفاع از مرزهای میهن؛ مرزهای سیاسی اسلام	۲
		جمع کل	۶۱۰

دسته‌بندی انگیزه‌های رزمندگان دفاع مقدس: پژوهش حاضر در راستای بررسی دقیق‌تر و علمی انگیزه رزمندگان براساس روش تحلیل محتوا، مقوله‌های پژوهش را با توجه به مشخصه تکرارپذیری و ارتباط معنایی آنها با همدیگر دسته‌بندی کرد که شامل مفاهیم (متغیرهای) انگیزه‌های دینی، انقلابی و ملی شد. در ادامه، جدول‌ها و نمودارها و نیز فراوانی هر کدام از انگیزه‌ها و تحلیل آنها آمده است.

- **انگیزه دینی:** انگیزه دینی متشکل از مقوله‌های عاشورا، امام زمان، آخرت، رضایت الهی، اهل بیت (ع)، شهادت طلبی، یاری اسلام و استقامت و حجاب است. جدول (۴) و نمودار (۲) فراوانی و درصد فراوانی مقوله‌های انگیزه دینی را نشان می‌دهند.

جدول ۴. فراوانی مقوله‌های انگیزه دینی

انگیزه	مقوله‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
دینی	عاشورا	۴۳	۱۱
	امام زمان(عج)	۱۵	۴
	آخرت	۳۶	۹
	رضایت الهی	۸۲	۲۲
	اهل بیت	۹	۲
	شهادت طلبی	۱۰۹	۲۸,۵
	یاری اسلام و استقامت	۸۹	۲۳
	حجاب	۲	۰,۵
	جمع کل	۳۸۵	۱۰۰

نمودار ۲. فراوانی شاخص‌های انگیزه دینی

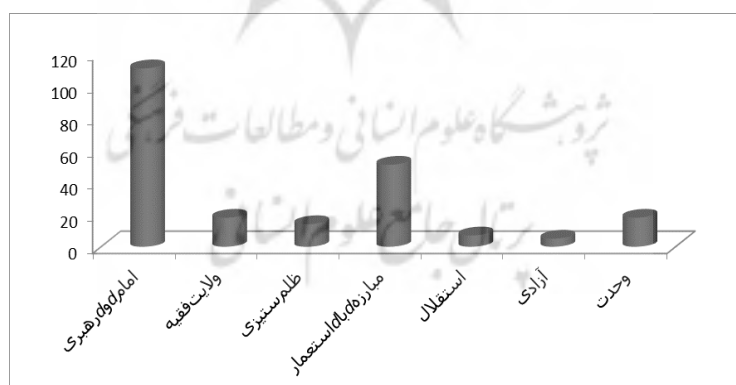
انگیزه‌سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس؛ بررسی محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا

همچنان که جدول (۴) و نمودار (۲) نشان می‌دهد، مقوله‌های شهادت‌طلبی با ۲۸٫۵٪، یاری اسلام و استقامت با ۲۳٪ و رضایت الهی با ۲۲٪ بیشترین تکرار را در بین مقوله‌های انگیزه دینی داشته‌اند.

- **انگیزه انقلابی:** شاخص‌های امام و رهبری، ولایت فقیه، ظلم‌ستیزی، مبارزه با استعمار، استقلال، آزادی و وحدت انگیزه انقلابی را شکل می‌دهند. جدول (۵) و نمودار (۳) میزان تکرار این مقوله‌ها را نشان می‌دهند.

جدول ۵. فراوانی مقوله‌های انگیزه انقلابی

انگیزه	مقوله‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
انقلابی	امام و رهبری	۹۱	۴۵
	ولایت فقیه	۱۸	۹
	ظلم‌ستیزی	۱۴	۷
	مبارزه با استعمار	۵۱	۲۵
	استقلال	۷	۳
	آزادی	۵	۲
	وحدت	۱۸	۹
	جمع کل	۲۰۴	۱۰۰

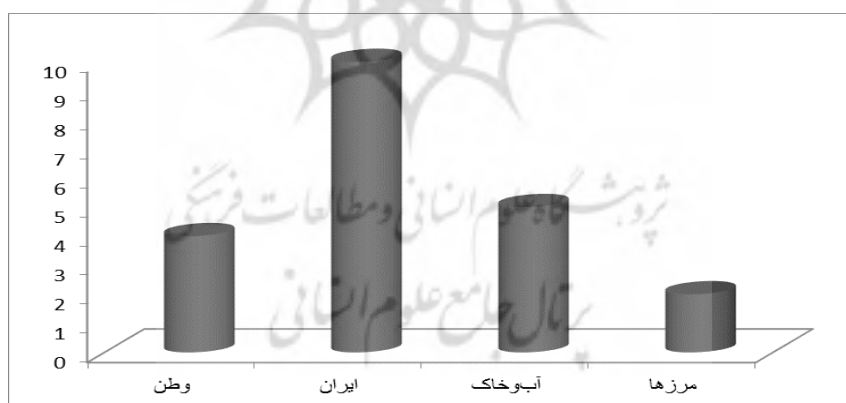
نمودار ۳. فراوانی مقوله‌های انگیزه انقلابی

همانگونه که جدول (۵) و نمودار (۳) نشان می‌دهند، مقوله امام و رهبری با ۴۵٪ و مقوله مبارزه با استعمار با ۲۵٪ بیشترین میزان تکرار را در میان مقوله‌های انگیزه انقلابی داشته‌اند.

- **انگیزه ملی:** انگیزه ملی شامل مقوله‌های وطن، ایران، آب و خاک و مرزها می‌شود. جدول (۶) و نمودار (۴) فراوانی و درصد فراوانی مقوله‌های انگیزه ملی رزمندگان از اعزام به جبهه‌های دفاع مقدس را نشان می‌دهند.

جدول ۶. فراوانی مقوله‌های انگیزه ملی

انگیزه	مقوله‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
ملی	وطن	۴	۱۹,۵
	ایران	۱۰	۴۷,۵
	آب و خاک	۵	۲۳,۵
	مرزها	۲	۹,۵
	جمع کل	۲۱	۱۰۰

نمودار ۴. فراوانی شاخص‌های انگیزه ملی

انگیزه‌سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس؛ بررسی محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا

همچنان که جدول و نمودار فوق نشان می‌دهند، شاخص ایران با ۴۷,۵٪ بیشترین تکرار و شاخص مرزها با ۹,۵٪ کمترین تکرار را داشته است.

بررسی مقایسه‌ای انگیزه‌های رزمندگان دفاع مقدس: پس از دسته‌بندی مقوله‌ها در سه مفهوم انگیزه دینی، انقلابی و ملی و تحلیل مقوله‌ها در قالب هر کدام از این انگیزه‌ها، پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا انگیزه‌های رزمندگان دفاع مقدس را با همدیگر مقایسه و تحلیل کند. جدول (۷) و نمودار (۵) فراوانی و درصد فراوانی هر کدام از انگیزه‌های رزمندگان را نشان می‌دهند.

جدول ۷. فراوانی انگیزه‌های دینی، انقلابی و ملی

ردیف	انگیزه	فراوانی	درصد
۱	دینی	۳۸۵	۶۳,۵
۲	انقلابی	۲۰۴	۳۳,۵
۳	ملی	۲۱	۳
	جمع کل	۶۱۰	۱۰۰

نمودار ۵. فراوانی انگیزه‌های دینی، انقلابی و ملی

همانگونه که جدول (۷) و نمودار (۵) نشان می‌دهند، انگیزه دینی شامل مقوله‌هایی همچون: شهادت‌طلبی، یاری اسلام و استقامت، رضایت الهی، عاشورا، آخرت، امام زمان (عج)، با ۶۳,۵٪ بیشترین تکرار و تأکید را داشته‌اند. سپس انگیزه انقلابی با مقوله‌های امام و رهبری، ولایت فقیه، ظلم‌ستیزی، مبارزه با استعمار، وحدت، استقلال و آزادی با ۳۳,۵٪ بعد از انگیزه دینی بیشترین تکرار را داشته است و در نهایت، انگیزه ملی شامل مقوله‌های: وطن، ایران، آب‌و‌خاک و مرزها با ۳٪ کمترین تأثیر را در ایجاد انگیزه برای اعزام به مناطق جنگی داشته‌اند. نکته قابل تأمل اینکه مقوله‌های طرح‌شده تحقیق بدون تکرار و تأکید نبوده‌اند که این مسئله نشانگر وسعت دید این شهدای بزرگ است. بنابراین باید گفت که بیشتر مباحث دینی و انقلابی در متن وصیت‌نامه‌ها تکرار شده و که این خود مبین عمق دین‌باوری و اعتقاد رزمندگان اسلام بوده است.

نتیجه‌گیری

وصیت‌نامه‌های شهدا جزو اسناد مهم سال‌های دفاع مقدس محسوب می‌شوند که می‌توانند در بردارنده داده‌های متنوعی در حوزه‌های گوناگون مطالعات جنگ باشند. همانگونه که در نوشتار حاضر نیز گفته شد، یکی از کاربردهای وصیت‌نامه‌های شهدا دستیابی به انگیزه‌های این بزرگواران از ورود به صحنه جنگ تحمیلی است. پژوهش حاضر ابتدا با استفاده از روش تحلیل محتوا و با توجه به وصیت‌نامه شهدا، اقدام به مقوله‌بندی دغدغه‌های رزمندگان دفاع مقدس کرده است. هجده مقوله کشف شده عبارت‌اند از: وطن، ایران، آب‌و‌خاک، مرزها، عاشورا، امام زمان (عج)، آخرت، رضایت الهی، اهل‌بیت (ع)، شهادت‌طلبی، یاری اسلام و استقامت، حجاب، امام و رهبری، ولایت فقیه، ظلم‌ستیزی، مبارزه با استعمار، استقلال، آزادی. سپس برای بررسی و بازنمایی این مقوله‌ها در متن وصیت‌نامه‌ها واحدهای سنجش در نظر گرفته شد که از این طریق فراوانی هر کدام از مقوله‌ها به دست آمد. مقوله شهادت‌طلبی با فراوانی ۱۰۹، امام و رهبری با فراوانی ۹۱ و یاری اسلام و استقامت با فراوانی ۸۹ بیشترین تکرار را در وصیت‌نامه شهدا داشتند.

بعد از تحلیل مقوله‌بندی‌های پژوهش، انگیزه‌های رزمندگان دفاع مقدس از طریق کشف رابطه معنایی و این همانی مقوله‌ها دسته‌بندی و در سه دسته دینی، انقلابی و ملی مشخص شد و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. انگیزه دینی ۶۳,۵٪، انگیزه انقلابی ۳۳,۵٪ و انگیزه ملی ۳٪ در

رفتن رزمندگان به جبهه‌های دفاع مقدس نقش داشته‌اند. در نهایت، سه انگیزه گفته شده مورد بررسی مقایسه‌ای قرار گرفت. بررسی‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین انگیزه‌ای که در ترغیب رزمندگان برای رفتن به میادین جنگ تحمیلی نقش داشته، انگیزه دینی بوده است. با توجه به فلسفه انقلاب اسلامی و فضای ناشی از آن که حاکم بر جامعه ایران شده است، درک این مطلب چندان دشوار به نظر نمی‌رسد. ناگفته پیداست که به دلیل هم‌سنجی انگیزه‌های انقلابی و دینی می‌توان گفت بیش از ۹۰ درصد انگیزه‌های دینی و انقلابی در اعزام رزمندگان اسلام نقش داشته است. به‌رغم همه این مسائل، باید در نظر داشت که هیچ‌کدام از این انگیزه‌ها بدون تکرار نبوده است.

در نهایت می‌توان گفت استخراج انگیزه شهدای دفاع مقدس پس از بررسی وصیت‌نامه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا، ما را به این نکته رهنمون می‌سازد که پیروزی رزمندگان اسلام در صحنه‌های دفاع مقدس بیشتر از اعتقادات آن‌ها سرچشمه می‌گیرد و نیز فرهنگی که در آن رشد و نمو یافته‌اند و نه استفاده از امکانات مادی و سخت‌افزاری. در نتیجه، موفقیت در دفاع مقدس بیشتر ناشی از باور رزمندگان به اعتقاداتشان بود که همان قدرت نرم محسوب می‌شود. بنابراین، بررسی و تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدا یکی از راه‌هایی است که نسل جوان جامعه می‌تواند با افکار شهدا آشنا شوند و بدانند که این افراد چه انگیزه‌ها و آمالی داشتند و در ذهنشان چه می‌گذشت و برای چه در این مسیر رفتند. وصایای شهدا دارای لایه‌های درونی و پنهانی است که باید براساس یک روش و برنامه علمی مطالعه و بررسی شود. همچنین با توجه به بحث تهاجم فرهنگی و روی آوردن دشمنان به ابزار فرهنگی، باید نویسندگان رزمندگان و اهل قلم دست به کار شوند و با تبیین انگیزه‌های شهدا (باورها و هنجارها) که همان مؤلفه‌های قدرت نرم محسوب می‌شوند، ترفندهای دشمن را ناکام کنند. در این زمینه، متولیان امر می‌بایست با حمایت مادی و معنوی از نویسندگان و محققان این حوزه، عامل تشویقی مهمی در دست به قلم شدن رزمندگان نویسنده و محقق برای مکتوب کردن تجربیات و خاطرات دوران دفاع مقدس باشند.

در پایان براساس یافته‌های تحقیق می‌توان چند پیشنهاد ارائه کرد:

۱. آشنا کردن نسل جوان با محتوای وصیت‌نامه شهدا؛
۲. بازگویی و واکاوی انگیزه‌های رزمندگان از رفتن به جبهه‌های جنگ؛

۳. انتشار مجموعه اسناد دفاع مقدس، به منظور دسترسی آسان پژوهشگران به منابع دفاع مقدس؛
۴. تعریف پژوهش‌های دفاع مقدس و گنجاندن آن در قالب پژوهش‌های دانشگاهی؛
۵. تجلیل و تکریم واقعی از شهدا و ایثارگران با معرفی علل و انگیزه‌های حضور آنان در صحنه‌های ایثار و شهادت؛
۶. برقراری امکان ارتباط نسل جوان با شهدا و امکان استفاده مستقیم مردم از وصایا و دست‌نوشته‌های شهدا؛
۷. لحاظ کردن مطالب مؤثر وصیت‌نامه شهدا و رزمندگان دفاع مقدس در کتب درسی، با هدف آشنایی نسل جوان و نوجوان با ارزش‌ها و انگیزه‌های دفاع مقدس.

فهرست منابع

۱. افشاری، نگین (۱۳۹۲). «بررسی شیوه‌های ایجاد انگیزه در رزمندگان». وبلاگ فتح‌المبین. برگرفته از سایت: <http://nasimekavir.blogfa.com/post/9995>.
۲. الکواری، صمدعبدالعزیز (۱۳۸۷). **عملکرد شورای امنیت در جنگ عراق و ایران**. ترجمه محمدعلی عسگری. پژوهشکده علوم و معارف دفاع مقدس به حریر. چ اول.
۳. باردن، لورنس (۱۳۷۴). **تحلیل محتوا**. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از پیش‌کسوتان جهاد و شهادت و خاطره‌گویان دفتر ادبیات و هنر مقاومت، ۱۳۸۴/۶/۳۱، قابل دسترس در سایت: <http://farsi.khamenei.ir>.
۵. بیانات مقام معظم رهبری در یادمان شهدای شرق کارون، ۱۳۹۳/۱/۶، قابل دسترس در سایت: <http://farsi.khamenei.ir>.
۶. بی‌نا (۱۳۶۱). **تحلیلی بر جنگ تحمیلی رژیم عراق علیه جمهوری اسلامی ایران**. تهران: وزارت امور خارجه.
۷. بی‌نا (۱۳۸۸). **وصیت‌نامه کامل شهدا**. ناشر واحد انتشار شهدا و ایثارگران استان بویراحمد: دفتر نشر معارف.
۸. پارسادوست، منوچهر (۱۳۶۹). **نقش عراق در شروع جنگ**. تهران: سهامی انتشار.
۹. تقی‌زاده، علی‌اکبر (۱۳۸۰). **عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس**. ج ۲. تهران: مرکز تحقیقات اسلامی.
۱۰. جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۷). **کانون‌های بحران در خلیج فارس**. تهران: انتشارات کیهان.
۱۱. حرعاملی، محمدبن حسن (۱۱۰۴)، **وسائل‌الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه**، ج ۱۱. چ اول. بیروت: مؤسسه آل‌البیت.
۱۲. سلیمان‌دخت ممقانی، لایلا (۱۳۸۸). «ارزش ادبی و صایا و مکتوبات دفاع مقدس». **پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ادبیات و زبان فارسی**. آذربایجان شرقی. صفحات مختلف.
۱۳. شفیعی مازندرانی، سید محمد (۱۳۸۶)، **درس‌هایی از وصیت‌نامه امام خمینی**. دفتر نشر معارف.
۱۴. شهرکی، امیر (۱۳۸۹). «توصیف انواع پیش‌فرض در وصیت‌نامه سیاسی- الهی امام خمینی (ره)». **پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی**. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی. دانشگاه فردوسی مشهد. صفحات مختلف.

۱۵. فهیمی، سیدمهدی و محمدآبادی محسن (۱۳۹۰). **فرهنگ جبهه‌ها - شهادت‌نامه‌ها**. ناشر: شرکت چاپ و نشر فرهنگ گستر، ج اول.
۱۶. فیرحی، داوود (۱۳۸۷). «مفهوم جنگ و اخلاق اسلامی در اسلام شیعی». **فصلنامه سیاست**. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران. ش ۵، صص ۱۳۱-۱۶۰.
۱۷. کریپندورف، کلوس (۱۳۷۸). **تحلیل محتوا**. ترجمه هوشنگ نایب. تهران: انتشارات روش.
۱۸. لوی جک اس. و مایک فروئلیچ (۱۳۹۰). **علل وقوع جنگ ایران و عراق**. ترجمه یعقوب نعمتی - وروجنی. نگین ایران. **فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس**. س ۱۰، ش ۳۷، صص ۱۱۷-۱۳۲.
۱۹. مارک پری (۱۳۸۷). **کسوف** (اسناد دخالت مستقیم امریکا به نفع صدام حسین در جنگ عراق با ایران). ترجمه غلامحسین صالحیار. چ ۴. تهران: اطلاعات.
۲۰. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۰۱). **کنز العمال فی سنن الأقوال و و الأفعال**. ج ۴. چ ۵، بیروت: مؤسسه الرساله.
۲۱. مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۹). **بحارالانوار**. ج ۶۷. چ ۳، تهران: کتاب‌فروشی اسلامیه.
۲۲. مردانی، محمد حسین (۱۳۸۴). «شهادت، اوج تعالی انسان». **فصلنامه پاسدار اسلام**، شماره‌های ۲۸۰ و ۲۷۹، کد مطلب: ۱۳۸۵۳۴.
۲۳. مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). **پیرامون انقلاب اسلامی**. چ ۱۶. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۴. مطهری، مرتضی (۱۳۶۰). **قیام و انقلاب مهدی**. قم: نشر صدرا.
۲۵. موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). **صحیفه امام**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲۶. موسی زاده، رضا (۱۳۸۸). «سازمان‌های بین‌المللی». **بنیاد حقوقی میزان**. چ ۱۴.
۲۷. میرکاظمی، محمد (۱۳۹۰). «تقد و بررسی وصایای فرماندهان شهید از دیدگاه نشانه‌شناسی». **دانشگاه پیام نور تهران**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. صفحات مختلف.
۲۸. وصیت‌نامه‌های ۱۰۹ شهید دفاع مقدس خراسان جنوبی. قابل دسترس: آرشیو بنیاد حفظ ارزش‌های دفاع مقدس. خراسان جنوبی.